

Medarbejderindflydelse og teknologiaftaler

Indledning.

Den teknologiske udvikling er i de senere år blevet et mere og mere centralt spørgsmål i forholdet mellem arbejdsgivere og arbejdstagere. Det viser den intensitet og hyppighed, hvormed emnet dyrkes i den offentlige debat, og det viser antallet af teknologiaftaler, der er indgået både på det private og det offentlige arbejdsmarked.

Der er flere grunde til den øgede beskæftigelse med den teknologiske udvikling. Det hævdes således, at den teknologiske udvikling løber med stadig stigende hastighed, og det er givet, at udviklingen vil få konsekvenser på de allerfleste beskæftigelsesområder.

Hertil kommer, at mange ser en effektiv udnyttelse af den ny teknologi som et vigtigt middel i den økonomiske politik. Hvis væksten og konkurrenceevnen i den danske økonomi skal udbygges, er det derfor relevant at overveje de vilkår, der betinger udnyttelsen af den ny teknologi i det danske samfund.

På baggrund af en kort generel beskrivelse af nogle træk i den teknologiske udvikling og af dens konsekvenser undersøges i det følgende de vilkår, der er nedfældet i teknologiaftalerne på det offentlige område. Teknologiaftalerne udgør rammerne for dialogen mellem arbejds-

givere og arbejdstagere om anvendelsen af den ny teknologi. De giver derfor et grundlag for at vurdere den grad af indflydelse, medarbejdernes interesser vil få i beslutningsprocesserne om den ny teknologi og dermed for at vurdere mulighederne for at realisere en teknologipolitik.

Nogle hovedtræk i den teknologiske udvikling.

Det er især udviklingen på det informationsteknologiske område, der betinger emnets aktualitet. »Informationssamfundet« er fremtidsforskernes kodeord for denne udvikling, som nogle advarer os mod, mens andre fremhæver dens løfterigdom. Det er nødvendigt kort at prøve at karakterisere nogle hovedtræk ved denne udvikling og pege på nogle af de områder, hvor den kan få konsekvenser. Det er især udviklingen på to felter, der ligger bag visionerne om informationssamfundet.

Den første er udviklingen i mulighederne for at behandle data og informationer. I takt med konstruktionen af stadig mindre, stadig mere magtfulde og stadig billigere integrerede kredsløb er edb-maskinerne blevet tilsvarende stærkere og billigere. Udviklingen er løbet med en sådan hast, at prisen på datakraft i dag er promille af, hvad den var for en snes år siden, da udviklingen startede.

Ingen er i tvivl om, at denne udvikling vil fortsætte i de kommende år. Det betyder, at edb-maskinerne vil kunne tages i

*Kontorchef, cand. scient. pol.
Administrationsdepartementet*

anvendelse på en hvilken som helst arbejdsplads, hvor man har noget at bruge dem til. Hvor edb-kraften hidtil har været så dyr, at den fortrinsvis er blevet anvendt til mere komplicerede registrerings- og beregningsopgaver, vil den fremover kunne bruges overalt, hvor man arbejder med data og informationer. Samtidig med at maskinerne bliver så billige, at de om få år vil kunne være hver mands eje, vil der blive udviklet nye programmer og dialogformer, der gør det muligt for brugere uden nævneværdige forudsætninger at udnytte maskinerne.

Den anden markante udvikling omfatter den teknologi, hvormed vi kommunikerer eller transmitterer data og informationer. Det er især udviklingen af lyslederteknologien, der åbner vide perspektiver. I en enkelt lysleder - en glasfiber af tykkelse som et hår - kan der som digitale lyssignaler med den nuværende teknologi sendes op til 8 fjernsynsprogrammer på én gang, flere tusind telefonsamtaler i højhastighedsdata eller en kombination af disse. Sammenlignet med den nuværende kommunikationsteknologi - i hovedsagen telefonnettet - giver lyslederkablerne mulighed for massiv udnyttelse af bredbåndstjenester, dvs. transmission af billeder eller af enorme datamængder med høj hastighed.

I Danmark har regeringen netop fremsat forslag om at lægge grunden til et landsdækkende bredbåndsnet. I første omgang foreslår regeringen, at der opbygges et overordnet net af lyslederkabler, der skal gå ud til nogle punkter i hver kommune, og som i første omgang skal anvendes til at distribuere udenlandske fjernsynsprogrammer og finansieres af modtagerne af disse programmer. Etableres et sådan net, vil erhvervsvirksomheder, den offentlige administration, uddannelsesinstitutioner og på længere sigt

også de enkelte borgere kunne tilknyttes nettet.

Kombinationen af disse to udviklinger åbner for en vifte af muligheder: Etablering af lokale databaser kombineret med tilknytning til de store centrale databaser, decentralisering af en lang række funktioner gennem anvendelse af distribueret datakraft, programmering af en lang række funktioner såvel i administration som produktion og både af rutinemæssig og mere kompleks karakter, udvikling af nye kommunikations- og samarbejdsformer via skærm og kabel.

Nogle konsekvensområder.

Det er umiddelbart indlysende, at denne udvikling får konsekvenser for de fleste arbejdstagere. Det kan ikke lade sig gøre at give sikre bud på disse konsekvenser, da ingen - heller ikke fremtidsforskerne og eksperterne - kan overskue præcist, hvor den nye teknologi vil blive taget i anvendelse og til hvad. Men der kan i hvert fald stilles 3 væsentlige spørgsmål, som står i centrum af forholdet mellem arbejdsgivere og arbejdstagere.

Det første er de beskæftigelsesmæssige virkninger af indførelsen af den nye teknologi. På den ene side er en bred udnyttelse af den nye teknologi en forudsætning for at bevare den danske økonomis konkurrenceevne. På den anden side vil overgangen til ny teknologi i den enkelte virksomhed ofte betyde, at den samme eller en større produktion kan præsteres med et mindre forbrug af arbejdskraft. For medarbejderne er det derfor et helt afgørende spørgsmål, hvilken tryghed de har, når der i den konkrete virksomhed eller institution træffes beslutning om at indføre ny teknologi på det ene eller andet område.

For det andet stiller den nye teknologi

helt nye krav til medarbejdernes kvalifikationer. Efterhånden som den nye teknologi tages i anvendelse til løsningen af flere og flere opgaver, vil et stigende antal medarbejdere være nødt til at kunne håndtere og udnytte den nye teknologi. Den hastighed, hvormed eksempelvis generationerne af edb-maskiner afløser hinanden, gør det nødvendigt at den enkelte medarbejder ikke blot kan betjene den enkelte maskine, men også har en grundlæggende forståelse af den nye teknologi. For medarbejderne bliver det et uhyre centralt spørgsmål at sikre sig den nødvendige uddannelse både gennem en løbende omlægning og udvikling af grunduddannelserne og gennem en langt mere omfattende efteruddannelsesvirksomhed.

For det tredje vil selve arbejdssituationen ændres for mange arbejdstagere. Det gælder ikke alene de fysiske omgivelser, men også opgavernes indhold og de samarbejds- og kommunikationsformer, der anvendes. Denne diskussion er der så småt taget hul på, f.eks. med debatten om hjemmearbejdspladser og om skærmterminalarbejdet og dets miljømæssige konsekvenser.

Udgangspunktet for teknologiaftalerne.

I slutningen af 70'erne begyndte man på såvel det offentlige som private arbejdsmarked, at fastlægge rammerne for behandlingen af disse spørgsmål i form af særlige teknologiaftaler. Det er vigtigt at slå fast, at aftalerne må opfattes som udtryk for en principielt positiv holdning til anvendelsen af den nye teknologi. Aftalerne er således udtryk for en fælles erkendelse mellem arbejdsgivere og arbejdstagere af, at den nye teknologi må tages i anvendelse, og at de konsekvenser, den vil have, skal behandles i overensstemmelse

med de traditionelle forhandlings- og samarbejdsnormer på det danske arbejdsmarked.

Det der særlig har interesse i aftalerne er to spørgsmål. For det første: Hvilken grad af indflydelse sikrer aftalerne personalet på konkrete beslutninger om indførelse af ny teknologi på den enkelte arbejdsplads? For det andet: Hvilken sikkerhed giver aftalerne personalet imod afskedigelse i forbindelse med indførelse af ny teknologi? Arbejdstagernes interesse må selvsagt være at sikre sig så stor indflydelse på de konkrete beslutninger om anvendelse af ny teknologi som muligt og endvidere at få en garanti mod afskedigelse i forbindelse med indførelse af ny teknologi. På den anden side er det klart, at en reel veto for personalet såvel som en garanti mod afskedigelser kan gøre det umuligt for arbejdsgiveren at udnytte den ny teknologi i praksis.

Placeret på disse to dimensioner fordeleler de hidtil indgåede teknologiaftaler sig temmeligt forskelligt. I det følgende ses på den aftale, der er indgået i 1981 for statens område.

Teknologiaftalen 1981 for statens område.

Det var personaleorganisationerne, der i 1981 tog initiativ til den statslige teknologiaftale. Baggrunden var bl.a. indførelsen af edb-journalisering i en række statsinstitutioner. Personaleorganisationerne ønskede en særlig aftale med bestemmelser om tilrettelæggelsen af beslutningsprocessen i forbindelse med indførelse af ny teknologi og med trykthedsgaranti for personalet. Heroverfor var finansministeriets udgangspunkt, at samarbejdet om spørgsmål i forbindelse med ny teknologi kunne foregå inden for den gældende samarbejdsaftales rammer.

Aftalen er i en vis udstrækning et kompromis imellem disse to synspunkter. På den ene side er den en imødekommenhed af personaleorganisationernes ønske om en særlig aftale, ligesom den åbner mulighed for etablering af et særligt udvalg til drøftelse af teknologispørgsmål. Aftalen indeholder tillige, som det vil blive beskrevet nærmere nedenfor, en lang række bestemmelser om de informationer, konsekvensvurderinger m.v., der skal tilvejebringes i forbindelse med teknologispørgsmål. På den anden side indeholder aftalen ikke noget brud med de kompetenceregler, der allerede findes i samarbejdsaftalen. Den bryder således ikke med arbejdsgiverens grundlæggende ret til at skære igennem og træffe den endelige beslutning, også i spørgsmål om indførelse af ny teknologi. Heller ikke i tryghedsspørgsmålet imødekommes personaleorganisationernes ønske.

En grov klassifikation af den statslige teknologiaftale på de to dimensioner, der er nævnt ovenfor - vetoet eller ikke vetoet og tryghedsgaranti - placerer derfor denne aftale i det felt, der indebærer de mindst vidtgående indrømmelser over for medarbejderes synspunkter. Et er imidlertid de formelle bestemmelser, noget andet aftalens funktion i realiteten. Det kan derfor have nok så meget interesse at se på de bestemmelser, teknologiaftalen indeholder om etablering af teknologinævn og teknologiudvalg og om disse organers arbejde.

De lokale teknologiudvalg.

Spørgsmål om anvendelse af ny teknologi i den enkelte statsinstitution skal ifølge teknologiaftalen drøftes enten i samarbejdsudvalget eller i et særligt teknologiudvalg nedsat under samarbejdsudvalget. Teknologiudvalget skal nedsættes, så-

fremt medarbejderne fremsætter ønske herom.

Aftalen indeholder en række hensigts-erklæringer om samarbejdet i forbindelse med beslutninger om ny teknologi. Det hedder således, at medarbejderne skal gives mulighed for at være medbestemmende, at der skal lægges vægt på at tilgodese medarbejdernes behov for tryghed, og at medarbejderne skal orienteres så tidligt som muligt ved beslutninger om indførelse af ny samt ændring af bestående teknologi. Herudover indeholder aftalen bestemmelser om, at ledelsen i størst muligt omfang skal søge at sikre medarbejdere, hvis arbejdsopgaver omlægges, andet kvalificeret arbejde, ligesom behovet for omskoling og efteruddannelse skal klarlægges.

Væsentligere er dog nok aftalens bestemmelser om de oplysninger, der skal tilvejebringes i forbindelse med beslutninger om ny teknologi. Det er ganske vidtrækkende krav, der stilles på dette område. Aftalen præciserer således, at der på et tidligt tidspunkt i beslutningsprocessen skal fremlægges oplysninger, der belyser den nye teknologis formål, funktion, udformning, økonomi og eventuelle sammenhæng med andre systemer. Og denne beskrivelse skal suppleres med en belysning af de pågældende konsekvenser for arbejdsmiljøet, arbejdets tilrettelæggelse og indhold, personalebehov, personaleanvendelse og uddannelse.

Teknologinævnet.

Den statslige teknologiaftale indeholder endvidere bestemmelser om oprettelse af et centralt teknologinævn. Nævnet har ikke egentlige myndighedsbeføjelser, men er et debat- og informationsforum, hvor generelle spørgsmål om indførelse af ny teknologi på statens område kan drøftes,

og hvor etableringen af nye tværgående systemer kan diskuteres mellem arbejdsgivere og arbejdstagere.

Nævnet blev først formelt beskikket i efteråret 1982 og har således kun arbejdet i en begrænset periode.

Teknologinævnet er sammensat af 6 repræsentanter for de personaleorganisationer, der har underskrevet teknologiaftalen og 6 repræsentanter for staten som arbejdsgiver. Nævnets formandsskab og sekretariat varetages af administrationsdepartementet.

Som nævnt har nævnet kun fungeret i en kortere periode, men det har dog udarbejdet en arbejdsplan, som giver et billede af de områder, hvor nævnet vil sætte ind. Denne arbejdsplan indeholder 3 lidt større projekter, som vil blive afviklet i løbet af 1983 og begyndelsen af 1984. For det første er nævnet gået i gang med udarbejdelsen af en perspektivplan på det kontor-teknologiske område i de næste 10 år. Tanken er at opstille et scenario for den teknologiske udvikling på kontorområdet og for udviklingen inden for det administrative felt, specielt i centraladministrationen. Scenariet skal bruges som grundlag for en drøftelse af den teknologiske udvikling på dette område og en undersøgelse af nogle af dens konsekvenser.

For det andet er nævnet begyndt på en undersøgelse af de uddannelsesmæssige behov som følger af den ny teknologi. Nævnet vil således i løbet af 1983 formulere nogle synspunkter på de uddannelsesmæssige konsekvenser af den teknologiske udvikling og kanalisere disse synspunkter videre til beslutningstagerne på det uddannelsesmæssige område.

Endelig vil nævnet udarbejde en vejledning om indførelse af ny teknologi i statens institutioner. Efter planerne skal vejledningen dels indeholde de bestemmelser, der gælder på dette område, dels for-

midle erfaringer fra beslutninger om indførelse af ny teknologi i statens institutioner. Nævnets sekretariat har påbegyndt en indsamling af erfaringer fra nogle af de teknologiudvalg, der er etableret i medfør af teknologiaftalen.

Udover disse større afgrænsede projekter har nævnet iværksat en række løbende aktiviteter. Man er gået i gang med en systematisk opbygning af viden og erfaring om den ny teknologi og dens konsekvenser. Nævnet har kortlagt igangværende teknologivurderingsprojekter med henblik på at inddrage erfaringerne fra disse projekter i arbejde samt vurdere behovet for iværksættelse af nye teknologivurderingsprojekter, og endelig er nævnet så småt gået i gang med at gennemføre en løbende informationsvirksomhed, dels om sit eget arbejde, dels som en formidling af den viden om ny teknologi, nævnet løbende erhverver sig.

Erfaringerne.

Den statslige teknologiaftale har kun fungeret i en meget kort periode, og der er endnu ikke foretaget en systematisk indsamling af erfaringer med aftalens funktion. Grundlaget for at vurdere om aftalen udgør en hensigtsmæssig ramme for gennemførelsen af en statslig teknologipolitik, er derfor spinkelt.

På det lokale niveau kan det imidlertid konstateres, at aftalen bliver brugt. Teknologinævnet har i forbindelse med forberedelsen af den nævnte vejledning undersøgt hvor mange statsinstitutioner, der har etableret teknologiudvalg. Undersøgelsen viser, at op mod $\frac{1}{3}$ af statens institutioner har nedsat sådanne udvalg. En lang række institutioner har tillige indgået lokale teknologiaftaler, der udfylder de rammer den statslige aftale udgør. Der synes således at være en betydelig aktivitet

på området i statens institutioner. Samtidig bør det bemærkes, at der stort set ikke har været eksempler på større sager, hvor lokal uenighed har nødvendiggjort en central behandling.

Medens teknologiaftalen synes at blive brugt lokalt, er der blusset en debat op mellem finansministeriet og personaleorganisationerne om fortolkningen af teknologiaftalen. I en artikel i Samarbejdsnyt har en embedsmand fra finansministeriet således tolket teknologiaftalen på en række punkter og i denne forbindelse slået fast, at de enkelte statsinstitutioner ikke kan indgå lokale teknologiaftaler. Dette synspunkt bestrides af personaleorganisationerne.

Hvis man går uden for statens område og ser på det kommunale område, er forhandlingerne om en teknologiaftale gældende for den kommunale sektor brudt sammen i indeværende år. Det, der skilte parterne, var først og fremmest personaleorganisationernes ønske om at få etableret et organ svarende til det statslige teknologinævn og med alle tværgående systemer, som en del af sit arbejdsområde. De kommunale arbejdsgivere kunne ikke acceptere på denne måde at forpligte eksempelvis Kommunedata til at forelægge nye systemer for et sådant samarbejdsorgan med personaleorganisationerne.

I statens teknologinævn har der været bred enighed om arbejdsprogrammet og om behandlingen af de sager, der har været på dagsordenen. Senest har teknologinævnet drøftet et forslag fra Datacentralen om at udvikle et personaleadministrativt informationssystem. Nævnet besluttede at nedsætte en gruppe, der skal følge udviklingsarbejdet og hvori indgår repræsentanter for de berørte personaleorganisationer. Under behandlingen i nævnet kunne personaleorganisationerne give tilsagn om et positivt samarbejde om

udviklingsprojektet, idet de understregede, at denne positive holdning først og fremmest var baseret på den åbenhed og de muligheder for tæt kontakt med udviklingsarbejdet, som den valgte tilrettelæggelse sikrede dem.

Teknologipolitik og teknologiaftaler.

I indledningen til finansministeriets årsberetning for 1981 har finansministeren skitseret en statslig teknologipolitik omfattende tre elementer:

- En effektiv udnyttelse af den ny teknologi i den offentlige sektor,
- en inddragelse af danske virksomheder i produktionen af nyt teknologisk udstyr til den offentlige sektor og
- en tilrettelæggelse af anvendelsen af den ny teknologi i den offentlige sektor, der sikrer, at det sker på en menneskelig og social forsvarlig måde.

Realiseringen af det første og sidste element i denne teknologipolitik afhænger bl.a. af, om et konstruktivt samspil med medarbejdergrupperne i den offentlige sektor på det teknologiske område kan fastholdes. Det stiller igen krav både til arbejdet på centralt og lokalt niveau og til udnyttelsen af den ramme, teknologiaftalen på det statslige område udgør.

På centralt hold vil det ikke mindst være vigtigt, at der gennemføres en løbende teknologivurdering, der tilvejebringer et grundlag for at vurdere den nye teknologi. Såvel staten som personaleorganisationerne står endnu tøvende over for konkretiseringen af det tredje punkt i den nævnte teknologipolitik - de menneskelige og sociale værdier - og denne konkretisering kan vel i realiteten kun foregå gennem et løbende arbejde med at belyse og analysere den ny teknologi. Denne viden vil dernæst kun have virkelig værdi, hvis

den formidles til medarbejderne i den offentlige sektor således, at den usikkerhed, der findes om den nye teknologi og dens konsekvenser, i nogen grad kan bortvejes.

Det vigtigste vil dog være, at der på lokalt niveau i de enkelte institutioner etableres et samarbejde, der giver mulighed for at indføre den nye teknologi i enighed. Selvom teknologiaftalen ikke giver personalet mulighed for at nedlægge veto imod indførelsen af den nye teknologi tyder de fleste erfaringer på, at den nye teknologi kun vil kunne give de ønskede positive virkninger, hvis de medarbejdere, der skal arbejde med den, støtter dens indførelse.

Perspektiverne i den nye teknologi er en anvendelse overalt på arbejdspladserne. Både på det administrative område og i produktionen vil den nye teknologi blive taget i anvendelse og dermed komme til at berøre langt flere end i dag. Der er ingen grund til at se bort fra, at der vil være helt reelle interesse modsætninger imellem arbejdsgiver og arbejdstager i denne udvikling. For mange medarbejdere vil ny teknologi betyde, at de skal skifte arbejde, at de skal lære noget nyt, at de placeres i helt nye omgivelser og følelsen af utryghed er derfor naturlig.

Udnyttelsen af teknologiaftalernes rammer til etablering af en større bevidsthed om den nye teknologi og et samarbejde om dens indførelse, hvor der tages hensyn til begge parter interesser, er derfor en afgørende forudsætning for gennemførelsen af en teknologipolitik.

Litteratur:

Thomas Skousen: edb på arbejdspladsen, Kommune-tryk, 1983.

Janni Nielsen: Forskningsprojekter om den teknologiske udviklings muligheder og konsekvenser, SSF, 1983.

Cirkulære om rammeaftaler vedrørende indførelse af og brug af ny teknologi. Lønnings- og pensions-departementet 1981.

Tom Jacobsgaard: Teknologiaftaler. Civilekonomen, nr. 6, 1981.

Teknologidebatoplæg, Teknologiaftaler (3 bind), RUC, 1983.

P. Klit Jakobsen: Teknologiaftalens praktiske anvendelse. Samarbejdsudvalget, 1983.